

Калюжна Аніта Олександрівна,
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
кандидат філософських наук, доцент

Наріжний Юрій Олексійович

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ

На сучасному етапі історичного розвитку, коли активізується процес трансформації українського суспільства, актуальності набувають наукові розробки, які можуть допомогти швидше розвивати інтелектуальні здібності людей. Тема «Критичне мислення: методологічні засади та педагогічні засоби формування» є вкрай актуальною. Критичному мисленню можна та потрібно навчатися, культуру продуктивного мислення потрібно цілеспрямовано та терпляче зрощувати на всіх щаблях і рівнях соціуму: починаючи з молодших класів школи, потім у вищому навчальному закладі, а також у різноманітних інституціях освіти, (курсах, гуртках, в ігрових формах, форумах).

Сучасному українському суспільству потрібно навчитись сприймати навчання критичному мисленню як одну з базових форм підготовки громадян до успішної життєдіяльності в інформаційному просторі. Бажано, щоб громадяни нашої країни скоріше оволоділи новим типом мислення, завдяки окремим, спеціальним дисциплінам – «Критичне мислення», «Філософія для дітей», які отримали поширення у сучасному цивілізованому світі.

Людина - істота розумна, тому вона може мислити, аналізувати, робити умовиводи, істинні або хибні. Але в значній мірі мислення багатьох людей є упередженим, збоченим, виборчим, недосвідченим, або відверто необ'єктивним. Люди часто мислять, не усвідомлюючи і не контролюючи цей складний процес, не керуючись науковими аргументами, а тим більше, виведеними за допомогою логіки правилами та критичним мисленням.

Що таке критичне мислення (КМ)? Це особливий тип мислення, який надає можливість індивіду більш ретельно аналізувати ситуацію, більш чітко формувати власну точку зору, робити правильні умовиводи стосовно певної ситуації. З прагматичної точки зору критичне мислення розглядається як науковий підхід до розв'язування широкого кола проблем – від буденних до професійних. Проблема критичного мислення є багатоплановою і багаторів-

невою. Її не можна зводити до десятка-півтора кумедних прийомів.

Як стверджує Д.Дьорнер, сучасні інтелектуальні та моральні проблеми надто складні та вимагають стратегічного мислення, яке здійснює багатофакторний аналіз і враховує складні взаємозв'язки та взаємовпливи. Спрощений підхід до складних проблем сприяє формуванню спрощеного світорозуміння, яке має наслідком бажання покарати тих, хто не поділяє цих спрощених висновків. Набір ключових навичок, необхідних для критичного мислення, включає в себе спостережливість, здатність до інтерпретації, аналізу, виведення висновків, здатність давати оцінки. Критичне мислення застосовує логіку, а також спирається на мета-знання і широкі критерії інтелектуальності, такі, як ясність, правдоподібність, точність, значимість, глибина, розум і справедливість. Творча уява, ціннісні установки, а також емоційність є складовими частинами критичного мислення.

Юрист, який навчиться правильному логічному мисленню, зможе отримати як результат таке:

- 1) осмислювати життєво важливі питання і проблеми, формулюючи їх ясно і точно;
- 2) збирати і оцінювати релевантну інформацію, використовуючи теоретичні концепції для її інтерпретації;
- 3) результативно виходити на добре обґрунтовані висновки і рішення, перевіряючи їх згідно з відповідними критеріями і стандартами;
- 4) мислити неупереджено в межах альтернативних систем уявлень, розпізнаючи і оцінюючи, за необхідності, їх допущення, ймовірні і практичні сліdstва;
- 5) ефективно комунікувати з іншими у виробленні рішень складних проблем.

Інтерес до технології критичного мислення як освітньої інновації з'явився в Україні близько десяти років тому. Натомість у системі освіти США та Канади цей напрям розвивається вже майже півстоліття. Видатному американському мислителю Д.Дьюї належить твердження, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не просто в наданні інформації учням, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення. Освіта орієнтована на майбутнє, яке не може бути наперед визначеним, має сприяти розвитку того типу мислення, що дає змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які можуть виникнути. Нині критичне мислення закріпилося як у навчальних планах шкіл та університетів Північної Америки, так і в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогів. Тут склалися три основні підходи у навчанні критично мислити:

1. Через запровадження у навчальний процес курсу «**Філософія для дітей**».
2. Через запровадження у навчальний процес окремого курсу «**Критичне мислення**». У його межах вивчається той чи інший алгоритм критики і формуються вміння його застосовувати. За матеріал для демонстрації цього

алгоритму викладачем і опанування ним студентом беруться проблемні тексти будь-якої конкретної науки, бажано пов'язаної з напрямом підготовки майбутнього фахівця. У цьому випадку алгоритм критичного мислення виступає як наперед задана схема опрацювання проблемного матеріалу, що її слід засвоїти. Цей підхід відповідає рівню вищої школи, він вимагає певної абстракції і рефлексії, потрібних не тільки для засвоєння прийомів критики, але й для розуміння їх логічних, герменевтичних підстав та сутнісних зв'язків.

3. Через відповідну організацію педагогічного процесу будь-якої з навчальних дисциплін. **«Критичне мислення через інші дисципліни»** не потребує виокремлення самостійної дисципліни, оскільки навчання критиці занурюється у процес вивчення якоїсь зі звичайних дисциплін (іноземної мови, математики, історії тощо). Складові алгоритму критичного мислення тут не засвоюються ззовні, а відшукуються студентом за умов допомоги, стимулювання і підтримки викладача. Проблемний матеріал виступає не стільки джерелом ілюстрацій, скільки «сировиною», з якої учень або студент до певної міри самостійно «видобуває» потрібні знання і вміння культурної критики. Викладання критичного мислення через інші дисципліни є більш прийнятним для початкової або середньої школи, коли формуються найпростіші вміння критики без поглибленого їх наукового обґрунтування.

Американська спільнота вчених з вивчення критичного мислення, вже розробила певні педагогічні вчення. Так, М.Ліпман сформував теоретичні основи формування широкого спектру розумових навичок за допомогою філософії для дітей. У своїх міркуваннях М.Ліпман виходив з наявності двох чітко контрастуючих парадигм освітньої практики: стандартної парадигми звичайної практики і рефлексивної парадигми критичної практики. Домінуючі посилки цієї рефлексивної парадигми такі:

1. Навчання – це результат участі в керованому викладачем співтоваристві дослідників, однією з цілей якого є досягнення розуміння і гарного судження.

2. Учні спонукають думати про світ, представляючи знання про нього як багатозначне, невизначене і загадкове.

3. Дисципліни, в рамках яких відбувається дослідження, не вважаються вичерпними, допускається їх перетин.

4. Позиція викладача не є авторитарною, вона відкрита для спростування, викладач готовий визнавати свою помилку.

5. Передбачається, що учні стають вдумливими, рефлексивними, все більш і більш розсудливими.

6. Фокус освітнього процесу спрямований не на поглинання інформації, а на досягнення внутрішніх відносин досліджуваних предметів.

Все вищесказане призводить до висновку про необхідність впровадження заходів для перетворення звичайної практики в практику критичну. М.Ліпман виділяв чотири етапи або кроки в критичному осмисленні пе-

дагогічної практики: (1) критика практики своїх колег, (2) самокритика, (3) корекція практики інших, (4) самокорекція. Звичайна освітня практика, вважав він, у тій мірі стає критичною, в якій наявні будь-який, або всі ці чинники.

Цей досвід тим більш цікавий, що в Україні є свої наробки в навчанні і вихованні дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу. Це – педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського (1918-1970) і, зокрема, написані ним розповіді для дітей, розроблена система занять, яку було впроваджено в практику керованої ним Павлишської середньої школи (Україна, Кіровоградська область). Якщо модель викладання філософії для дітей М.Ліпмана направлена перш за все на формування критичного мислення та демократичних настанов учнів, то казки і розповіді для дітей В.О.Сухомлинського направлені на формування духовності, моральної та естетичної культури учнів.

В останні роки в Україні розроблено ще одну цікаву модель філософії для дітей. Провокативна форма залучення до філософії передбачає використання широкого спектру прийомів, що провокують несподіваний рух до світоглядних проблем, «натикається» на них у найнесподіваніших «місцях», «виявлення» філософського змісту в самих, здавалося б, банальних і відомих істинах. Тут використовується міцний арсенал мистецтва, активно практикується ігровий компонент, візуалізація, що дає можливість мислити не поняттями, а образами, метафорами, «згустками сенсів», «гештальтами», встановлювати асоціативні зв'язки, грати сенсами, мислити парадоксами, для чого використовуються парадоксальні визначення, гумор, анекдоти і тому подібне. Тематична організація провокативного матеріалу при викладанні філософії студентам використовується доцентом Наріжним Ю.О. – автором проекту «Філософський музей» (Дніпро, ДДУВС). Ефективність реалізації педагогічної стратегії «Філософія для дітей» у західних країнах, а також в Росії, підтверджує перспективність її розробки і впровадження в сучасну систему освіти.

Отже, навчання критичному мисленню є необхідним, бо може істотно наблизити юристів України до фундаментальних цінностей сучасного демократичного суспільства, в якому критичне мислення виступає інструментом та продуктом демократії. Необхідно запозичити досвід формування критичного мислення, який накопичено в системі вищої освіти США і Канади. Включення в процес формування майбутніх юристів навчальної дисципліни «Критичне мислення» є вкрай необхідним.